

1757 M. BIRŽELIO 29 – LIEPOS 5 D. KLAIPĖDOS TVIRTOVĖS PUOLIMO PLANAS

Dainius ELERTAS

Lietuvos jūrų muziejaus Laivybos istorijos skyriaus muziejininkas istorikas

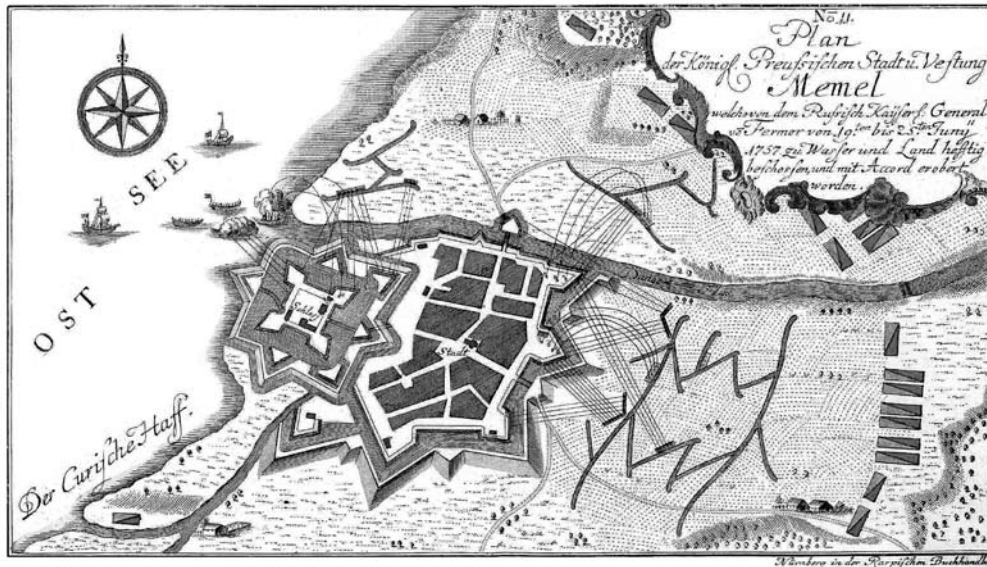
2003 m. Lietuvos jūrų muziejus įsigijo retą spaudinį – 1757 m. birželio 29 – liepos 05 d. Klaipėdos tvirtovės puolimo planą. Jis papildė gausią Lietuvos jūrų muziejaus senųjų spaudinių kolekciją. Tai vienas iš nedaugelio senosios kartografijos paminklų, kuriame užfiksuotas Klaipėdos uostas XVIII a.

Šis planas – įdomus Klaipėdos istorijos šaltinis. Dėl įvairių aplinkybių Klaipėda negali pasigirti XVIII–XIX a. pradžios spausdintų planų gausa. Jie vaizduoja tą patį puolimo siužetą ar Kuršių marių įplauką. Dauguma tokių XIX a. planų saugoma ne Klaipėdoje, o Vokietijos, Austrijos archyvuose. Tai apsunkena šio miesto istorijos tyrinėtojų darbą. Mūsų aptariamas planas padeda geriau pažinti 1757 m. Klaipėdos įvykius. Jie turėjo didelę įtaką tolesniam miesto ir uosto vystymuisi. Planas teikia informaciją apie kelių tinklą, tiltus per Dangę, Dangės žiotis, Kuršių marių pakrantę. Nors schematiškai jame pavaizduotas ir rusų kariuomenės puolimas iš vandens.

Lietuvos jūrų muziejaus įsigytas, 1757 m. įvykius vaizduojantis planas nėra vienintelis. Žinoma, kad dar 1900 m. Klaipėdos miesto archyve buvo du panašaus siužeto planai. Tai inžinieriaus leitenanto Therbu braižytas planas „Rusų, vadovaujamų generolo de Fermer, pergale prieš Prūsijos miestą ir tvirtovę Memelį 1757 06 29 – 07 05“ ir Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje saugomas „Karališkojo Prūsijos miesto ir tvirtovės Brandenburgo Prūsijoje – Memel, kurią 1757 06 19–25, rusišku stiliumi, Rusijos imperatoriškasis generolas von Fermer iš sausumos ir vandens apsiautė ir kapituliojus paėmė, planas“. Apie vieno ir kito spausdinimo vietą, datą, aplinkybes kol kas nieko nežinome. Šiandieninė Therbu braižyto plano saugojimo vieta nenustatyta. Galbūt jis pražuvo Antrojo pasaulinio karo metu? Mažosios Lietuvos muziejuje saugomą planą galime identifikuoti kaip 1900 m. Klaipėdos miesto archyve buvusiojo analogą. Jis yra mažesnis,

pažymėta mažiau objektų, naudota mažiau spalvų, pagalbinės plano dalys (vėjų rožė, legenda – išdėstytos kitaip). Legendos apipavidalinimu, grafika (pvz., pilies, miesto, vėjų rožės elementai) šis artimas mūsų aptariamajam. Turime duomenų, kad profesoriaus Varnelio kolekcijoje yra saugomas panašus planas, tačiau apie jo tapatumą minėtiems planams bus galima kalbėti tik po detalesnės apžiūros. 1968 m. H. A. Kurschatas paskelbė Vokietijoje rasto plano, beveik identiško Lietuvos jūrų muziejaus planui, nespaltotą nuotrauką. Esame dėkingi kraštotyrininkui E. Baranauskui už galimybę naudotis spalvota to plano kopija iš jo asmeninio rinkinio. Abu planai skiriasi tik labai smulkiais techniniais detalėmis (štrichais, upės šakų ir legendos kartušo spalvinimu, naudota kiek mažiau spalvų, etc.). Panašumas leidžia spėti buvus tik skirtingas spausdinio laidas, nes sutampa nurodomas leidėjas ir leidimo vieta. Kiek galime spręsti iš kopijos, pagrindinis išorinis skirtumas yra minimas „No. 10“ vokiškojo plano legendoje.

Kaip ir kitų analogiškų planų, Lietuvos jūrų muziejaus plano datuoti dar nepavyko. Pagal popierių visus juos galima priskirti XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios raizžiniams. Akivaizdu, kad Mažosios Lietuvos istorijos ir Lietuvos jūrų muziejaus planai yra kilę iš to paties šaltinio. Jų panašumą ir dalinį tapatumą galėjo lemti tas pats autorius. Mūsų nagrinėjamo plano apatiniame dešiniajame kampe nurodoma spausdinimo vieta ir užsakovas: „Nürnberg in der Rarpischen Buchhandlung“, t. y. Rarpischen knygynas Niurnberge. Legendoje minimas „No. 11“ rodytu, kad jis priklausė didesniam planų rinkiniui ar yra leidinio dalis. Šis planas – 34 x 24 cm dydžio lape 32 x 18 cm atspausstas raizžinys. Jis nevienspalvis: upė, kariuomenės išdėstymas, legendos kartušas, keliai, apkasai, miesto pylimai ir t. t. ženklinti skirtingomis (juoda, žalia, rusva, raudona, mėlyna, violetine, geltona) spalvomis. Popierių turi

1757 m. Klaipėdos apsiausties planas „Nr. 11 Karališkasis Prūsijos miestas ir tvirtovė Memel, kurią Rusijos imper. generolas fon Fermor nuo 19-os iki 25-os birželio 1757 iš vandens ir sausumos ūmai apšaudžius bei kapituliuavus užgrobė.“ (No. 11 der Königl. Preussischen Stadt u. Vestung Memel welche von dem Russisch kaijsers. General von Fermor von 19. ten bis 25. ten. Junij 1757. Zu Wasser und Land heftig beschosfen und mit Accord erobert worden”), XVIII a. spalvotas raiziny. Lietuvos jūrų muziejaus rinkinys

švelnų rusvai pilkšvą atspalvį. Jo faktūroje yra priemaišų. Žiūrint prieš šviesą matoma būdinga XVIII–XIX a. pradžios popieriui juostelinė struktūra. Smulkių paviršinių senėjimo dėmelių nedaug. Jokių didesnių išoriškų mechaninių pažeidimų, purvo dėmių nei averse, nei reverse nėra. Ties lapo viduriu yra buvusio perlenkimo žymė. Plano legendoje rašoma: „No. 11 der Königl. Preussischen Stadt u. Vestung Memel welche von dem Russisch kaijsers. General von Fermor von 19. ten bis 25. ten Junij 1757. Zu Wasser und Land heftig beschosfen und mit Accord erobert worden“ (Nr. 11 Karališkasis Prūsijos miestas ir tvirtovė Memel, kurią Rusijos imper. generolas fon Fermor nuo 19-os iki 25-os birželio 1757 iš vandens ir sausumos ūmai apšaudžius bei kapituliuavus užgrobė). Jo legendoje pažymėta, kad rusams vadovavo generolas Wilhelm von Fermor. Kituose šaltiniuose generolo pavardė dar rašoma Fermer, Farmor. Jis buvo 1702–1771 m. Rusijoje gimęs ir gyvenęs anglas, dar vadintas Vilim Vilimovich Fermor. 18-os metų pradėjęs karo tarnybą Rusijos artilerijos pajėgose, iškilo. Klaipėdos apsiausties metu turėjo generolo anšefo laipsnį. 1757 m. po S. F. Apraksino atstatydinimo tapo feldmaršalu ir svarbiausiu Rusijos armijos vadu Prūsijoje. 1758 m. jis paskirtas rusų okupuotos Prūsijos generalgubernatoriumi. Šias pareigas užėmė iki 1761 m. Po kelių nesėkmių iš karo tarnybos atsistatydino ir tapo Rusijos senatoriumi.

Raizinyje pažymėti apkasai bei laikini rusų kariuomenės įtvirtinimai Dangės upės dešiniajame krante – Vitėje ir Krūmamiestyje, kairiajame upės krante – vėlesnio Pelenyno, Baltikalnės teritorijoje. Didesnių puolančiųjų formuočių būta nuo Sendvario iki Dangės ir dešiniajame Dangės krante už Vitės iki jūros. Vienas dalinys buvo ant marių kranto nuo žemyno upelio atribotame pusiasalyje. Jis tekėjo piečiau Klaipėdos pilies ir jungė tvirtovės griovį su mariomis. Mariose pažymėti keli burlaiviai, galeros ir du artilerijos pramai ties Dangės žiotimis. Plano autorius paženklino svarbiausias miesto apšaudymo kryptis, taikinius. Pramai šaudė į Klaipėdos pilies Karlo ir Fridricho bastionus. Ši tvirtinimų dalis buvo apšaudoma ir artilerijos baterijų Vitėje. Krūmamiestyje, Pelenyne, Baltikalnėje pažymėtos artilerijos baterijos koncentravo ugnį į miesto išorinius įtvirtinimus dabartinėje Jono kalnelio teritorijoje. Plane matome pagrindinių Klaipėdos gatvių ir apylinkių kelių tinklą, Klaipėdos pilį (citadelę), miesto gynybinius įrenginius (ravelinus) bei tiltus. Raudonai pažymėta keletas puolėjams svarbių pastatų. Stilizuotų namukų piešiniai prie pagrindinių kelių, vedančių į miestą, galėjo rodyti svarbiausias dvarvietes (Tauralaukio, Sendvario, Spizhuto dvarus). Toli už miesto, apytikriai Tauralaukio ar Bachmano dvaro žemėje, pažymėtas tiltas per Dangę. Tai galėjo būti ir laikinas tiltas ar pontonas, nes abiejose upės pusėse išdėstytos kariuomenės dalys. Pats

planas schematiškas. Juo siekta labiau atskleisti bendrą rusų kariuomenės išsidėstymą, miesto apšaudymą nei tikslią vietos topografiją. Autorius paprastina situaciją, paties miesto įtvirtinimus ar gatvių tinklą žymi apytikriai (pvz., nėra miesto griovio gynybinių salų, etc.). Planas yra gerokai didesnis, apima platesnes apylinkes ir jame pažymėta daugiau objektų nei panašiam Mažosios Lietuvos muziejaus plane.

Plane parodyta, kaip 1757 m. birželio 29 – liepos 05 d., prasidėjus Septynerių metų karui, Rusijos kariuomenė apsiatė ir užėmė Klaipėdą. Rusų kariuomenei vadovavo generolas anšefas Vilhelmas von Fermeris, o Klaipėdos gynybai – tvirtovės komendantas von Rummelis. Karo veiksmai vyko sausumoje ir vandenyje. Didelė rusų grupuotė su 7 muškietininkų pulkais, 1 husarų pulku, 2000 kazokų apsiatė miestą iš sausumos. Netrukus atplaukęs rusų laivynas iš 2 galerų, kelių galeonų, artilerijos pramų, 30 transporto laivų užblokavo uostą. Laivynas atgabeno dar 9000 pėstininkų. Rusų šaltiniai paprastai nurodo 16 000 karių apsiausties korpusą, vokiečių – apie 20 000. Miesto gynėjų buvo ženkliai mažiau: pulkininko von Pohlentzo pulkas, 2 miestiečių kuopos ir šauktiniai. Tvirtovė nebuvo tinkamai pasirengusi gynybai ar ilgai apsiausčiai. Rusams

pradėjus intensyviai miestą apšaudyti, jiems buvo atsakoma tik iš 80 patrankų. Pastarąsias, pėstininkų padedami, aptarnavo vos 24 artileristai. Netrukus išseko šaudmenų atsargos. Rusai pagrasino įgulai, kad priešinantils ilgiau užėmus tvirtovę bus išžudyti miestiečiai, o miestas apiplėštas. Baigiantis šaudmenims, sunerimus miestiečiams Klaipėdos tvirtovės komendantas sutiko derėtis dėl kapituliacijos. Rusai pažadėjo leisti visai Klaipėdos įgulai atsitraukti su ginklais. Susitarimo nebuvo laikomasi. Dalis įgulos narių neteko ginklų, buvo verčiami stoti į rusų kariuomenę. Nepaklususiųjų laukė tremtis. Kai kurie autoriai mano, kad generolas von Fermeris kapituliacijos sąlygas taikė tik reguliariajai kariuomenei, o šauktiniams ir miestiečių kuopoms ne. Paleistieji pasitraukė ir įsitvirtino ties Labguva.

Šios karinės operacijos metu nukentėjo daug Klaipėdos priemiesčio pastatų. Vis dėlto septynerių metų rusų valdymas Klaipėdai davė daug naudos. Atsivėrus Rusijos rinkai ir sumažėjus Karaliaučiaus įtakai, miestas tapo vienu svarbiausių Baltijoje medienos eksporto uostų. Tai skatino medienos apdirbimo pramonės, laivvybos, uosto raidą. Gautas pelnas ne tik didino pirklių kapitalą, bet padėjo mecenatystei ir aktyvino kultūrinį miesto gyvenimą. ■

THE PLAN OF THE KLAIPĖDA FORTRESS ATTACK ON 29 JUNE – 5 JULY, 1757

Dainius ELERTAS

In 2003 the Lithuanian Sea Museum obtained a rare printing – the plan of the Klaipėda fortress attack on 29 June – 5 July, 1757. The plan lays out the road network, the bridges over the Dangė River, the Dangė fall, and the Curonian Lagoon coast. There is even a diagram showing the directions of Russians attack out of the sea on the plan. There are several versions of this plan existing: the French, the Austrian version and some other. The plan shows how the Russian army surrounded and captured Klaipėda in the beginning of the Seven years war on 29 June – 5 July, 1757. The Russian army was commanded by general Wilhelm

von Fermer and the Klaipėda fortress was commanded by commandant von Rummel. The navy also took part in the attack. Klaipėda fortress surrendered after a long lasting bombardment by the Russian army on the city. The commandant of Klaipėda fortress claimed for a permission to the garrison with all the attribution, the civilian government with the city treasury and property to disengage. The Russians promised not to interrupt the disengagement of Klaipėda garrison with the munition, but without the attribution. Despite the promise, a part of Klaipėda garrison was disarmed and rushed to enroll the Russian army.

LITERATŪRA

- Kurschat, H. A. *Das Buch vom Memelland. Heimatkunde eines deutschen Grenzlandes*. Oldenburg, 1990.
 Zembrickis, J. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. Klaipėda, 2002, T. 1.
 Архенголец, И. В., Фон. *История Семилетней войны*. Москва, 2002.
 Костяшхов, Ю., Крегинин, Г. *Биографический словарь*. Калининград, 2001, Т. 1.